

MÍÉRT KELLETT AMNESZTIA A SVÁBOKNAK?

FREY DÓRA

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:
DR. FREY DÓRA
ANDRÁSSY GYULA BUDAPESTI
NÉMET NYELVŰ EGYETEM
TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS
DORA.FREY@ANDRASSYUNI.HU

2024. március 18.

Az 1950. március 25-én kiadott 84/1950. MT. rendelet¹ hívta a köznyelv és a korabeli sajtó „sváb amnesztiarendelethez”. A következő írásban annak próbálom utánajárni, hogy miért volt szükség erre a rendeletre és milyen következményekkel járt az érintettek számára.

Az „amnesztiarendelet” kifejezés nem pontos, hiszen nem valódi amnesztiáról rendelkezett, nem bíróság által egyedileg kiszabott büntetéseket törölt el vagy enyhített, vagy büntetendő cselekmény büntetlenségét biztosította, hanem a Magyarországon maradt német nemzetiségű és anyanyelvű lakosság helyzetét rendezte. Az állampolgári jogait korlátozó intézkedéseket helyezte hatályon kívül, rendezte állampol-

gárságukat, illetve elméletben megteremtette a lehetőséget a kitelepítettek hazatérésére is. Nem volt amnesztia abban az értelemben sem, hogy a jogfosztó intézkedésekkel sújtottak döntő többsége semmilyen bűncselekményt nem követett el, „bűnük” annyi volt csupán, hogy magyarországi németek voltak, és német anyanyelvüket, illetve a német nemzetiséghez tartozásukat bevallották az 1941-ben tartott népszámláláson. Teljes „amnesztiát” sem jelentett abban az értelemben, hogy a formális jogegyenlőséget ugyan helyreállította, de a hátrányos megkülönböztetés számos területen fennmaradt. A történetekkel való szembenézés, a jogfosztás áldozataitól való formális bocsánatkérés csak évtizedekkel később történt meg, a magyarországi német lakosság jelentős része az amnesztiarendelet után továbbra is titkolni igyekezett származását, sokan „magyarosították” a családnévüket, nyilvánosan nem használták anyanyelvüket, a népszámlálásokon nem vallották be nemzetiségüket, hovatartozásukat és anyanyelvüket.

Az amnesztiarendelethez, és általában a Magyarországon maradt német lakosság sorsának rendezését elsősorban az tette szükségessé, hogy legkésőbb 1948-ra világossá vált, hogy a magyar kormányzat eredeti tervei, a sváb lakosság jelentős részének kitelepítése nem fog megvalósulni. Ennek oka nem a magyar kormányzat politikájában bekövetkezett változás volt, hanem a Németországot megszálló szövetségesek részéről a fogadókészség hiánya. A lerombolt, egyébként is óriási lakáshiánnyal és komoly ellátási nehézségekkel küzdő, négy megszállási zónára osztott országban 12 millió (más becslések szerint 14 millió) előzött, illetve menekült németet kellett elhelyezni és ellátni, letelepítésük sokszor a helyi lakosság ellenállásba ütközött.² 1946. novemberétől az amerikai megszállási

zóna katonai adminisztrációja nem fogadott több kitelepítettet, 1948. júniusában a szovjet megszállási övezetbe irányuló kitelepítés is leállt, annak folytatására a Belügyminisztérium feljegyzése szerint nem volt lehetőség.³ 1948. augusztusában és szeptemberében még elhagyta az országot nyolc szerelvény, majd október 1-jén az Országos Földbirtokrendező Tanács levélben értesítette a német lakossággal rendelkező vármegyék főispánjait a kitelepítés szüneteléséről. Ha az érintettekkel nem is közölték, eddigre a kormány számára nyilvánvalóvá vált, hogy a kitelepítések folytatására nincs, és előreláthatólag a későbbiekben sem lesz mód.

Az első, a magyarországi németekkel szembeni jogkorlátozó intézkedéseket érdemben szűkítő rendelkezés 1949. október 7-én született meg, a 4.274/1949 MT. rendelet szerint a lakóhely, tartózkodási hely, illetve a munkahely megválasztása vonatkozásában a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá estek a magyarországi németek. Ezzel megszűnt a még a kitelepítési rendelettel elrendelt, majd később is fenntartott lakóhelyelhelyezési tilalom.⁴ A rendelethez egy nappal később, október 11-én, az akkori belügyminiszter, Kádár János végrehajtási rendeletet adott ki 245.900/1949. B.M. számon, amely az érintetteknek 15 napon belül rendőrségi jelentkezési kötelezettséget írt elő a lakhelyelhelyezési tilalom feloldása érdekében. Azok számára, akik nem rendelkeztek bejelentett lakhellyel, vagy nem ott laktak, ahova be voltak jelentve, egyben lakcím létesítését is előírta.

Ugyanakkor nem rendezte a rendelet sem az állampolgársági, sem a vagyoni kérdéseket, a korábban kitelepülésre kötelezettek bizonytalan helyzetben voltak jogi státuszuk szempontjából. Megélhetésük számos esetben nem volt biztosított, bár ezen segített, hogy a rendelet

értelmében lakhelyüket elhaghatták és munkát vállalhattak.⁵

1949. december 16-án hirdették ki a 4.364/1949. MT. rendeletet, a földreform és a telepítések befejezésének egyes szabályairól.⁶ A rendelet lehetővé tette a ki nem telepített magyarországi németek számára visszahagyott ingatlanok (lakóház, hozzá tartozó telek és maximum 10 katasztrális hold földterület) telekkönyvezését, ezzel megszűnt a tulajdonviszonyok tekintetében sok esetben 1946 eleje óta fennálló függő helyzet. Az ingóságok esetén az 1949. december 31-én ténylegesen birtokban tartott dolgokra visszaállította a korábbi tulajdonosok tulajdonjogát azon tárgyak esetében, amelyek a korábbi rendelkezések nyomán az államra szálltak (bútorok, gazdasági felszerelések). A vagyoni jogi kérdések mellett a rendelet az állampolgársági ügyeket is szabályozta: aki Magyarországon tartózkodott és bejelentkezési kötelezettségének eleget tett, a magyar állampolgárokkal azonos tekintet alá esett.⁷

Ugyanakkor a magyarországi németekkel szembeni jogkorlátozó intézkedések formális megszüntetésére csak 1950-ben került sor, másfél évvel a kitelepítések tényleges befejeződése után. Valószínűleg nem szándékosan, de szimbolikus módon majdnem pontosan öt évvel az első fontos diszkriminatív rendelkezés, a földreform után, 1950. március 25-én adták ki a 84/1950. MT. rendeletet,⁸ amely feloldotta a korábbi jogszabályok értelmében áttelepülésre kötelezettek vagyonának zár alá vételét, illetve hatályon kívül helyezte a tartózkodási helyükre vonatkozó – még fennálló – szabályokat. A rendelet kimondta, hogy a már megtörtént vagyonekbevételek hatályban maradnak, de a rendelet hatálya alá tartozó személyek tíz kataszteri holdnál nem nagyobb ingatlanulajdonát meg kellett hagyni.

Azok, akiket „nem telepítették át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak és az erre vonatkozó rendelkezések szerint jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”⁹ A visszatértek-vissza-szököttek a rendelet értelmében tehát visszakapták állampolgárságukat, a ki nem telepítetteknek pedig tisztázódott a helyzete, mind állampolgársági, mind vagyoni jogi tekintetben. A rendeletet egyébként a korabeli sajtó „sváb amnesztiarendeletről” titulálta,¹⁰ ezzel mintegy elismerve az addigi intézkedések kollektív szankció jellegét. A Magyarországon maradt németek elvben egyenjogú állampolgárai lettek az országnak, gyakorlatban azonban számos diszkriminatív intézkedés fennmaradt. Hosszú időn keresztül ki voltak téve az állambiztonsági szervek fokozott megfigyelésének, kezdetben esetleges múltbeli tevékenységük (vagy annak gyanúja) miatt,¹¹ később a Németországba kitelepített rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás miatt lettek „gyanúsak”.¹² A rendelet 4. § által megteremtett lehetőség, hogy az „arra érdemesek” visszakaphassák a kitelepítéssel elveszített magyar állampolgárságukat és visszatérhessenek Magyarországra, a gyakorlatban nem került alkalmazásra, néhány tucat kitelepített kapott engedélyt a visszatérésre.¹³

Az 1950-es években kezdődött bizonyos enyhülés, újra lehetett a német nyelvet kisebbségi/nemzetiségi nyelvként oktatni, az 1951/52-es tanévtől 25 általános iskolában, 1959-ig ezek száma 127-re nőtt.¹⁴ 1956-ban újraindult a német nyelvtanárképzés,¹⁵ illetve a német nyelvű tanítóképzés. Ugyanebben az évben kezdte meg tanulmányait az első

német tannyelvű gimnáziumi osztály Baján, amely az 1959-ben alapított Német Nyelvű Gimnázium (1960-tól Frankel Leó Német Nyelvű Gimnázium) alapja lett.¹⁶ 1956-tól a Magyar Rádió német nyelvű adást is sugárzott pécsi stúdiójából, 1954-ben német nyelvű havilap indult Freies Leben (Szabad Élet) címmel, amely 1957-től – a mai napig – a Neue Zeitung (Új Újság) címet viseli. 1955-ben, utolsóként a jelentősebb lélekszámú nemzeti kisebbségek közül, megalakult a magyarországi németek központi szervezete, a Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége, amely 1969-től a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége nevet viselte.¹⁷ Természetesen ugyanannyira volt „demokratikus”, mint bármelyik másik hivatalos tömegszervezet a korszakban – ebben a tekintetben nem történt diszkrimináció a magyarországi németekkel szemben.

Hivatkozások:

- 1 Magyar Közlöny Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/52. 402-403. p.
- 2 Seewann, Gerhard: Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band 2. 1860 bis 2006. Marburg, Herder Institut, 2012, 348. p.
- 3 Közli: Heinz Ervin – Lakatos Miklós: A Központi Statisztikai Hivatal szerepe a német lakosság kitelepítésében (elektronikus dokumentum) 2001.
- 4 Magyar Közlöny Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára 213. szám, 1751. p.
- 5 Tóth Ágnes: Integráció elméletben – diszkrimináció gyakorlatban. Németek Magyarországon 1948-1956. In: Pro Minoritate, 2016. 48. p.
- 6 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye II. Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek 1949 I., 562-563. p.
- 7 Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 162. p.
- 8 Magyar Közlöny Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/52. 402-403. p.

⁹ 84/1950 (III. 15.) MT. rendelet 3. § (1) bek.

¹⁰ Tóth Ágnes: Hazatértek: A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékeztető. Budapest, Gondolat Kiadó, 2008. 18. p.

¹¹ Gajdos-Frank Katalin: Megfigyelve. Az Állambiztonsági Szolgálatok jelentései a magyarországi németekről 1945 és 1956 között. Budaörs, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, 2016.

¹² Slachta Krisztina: A magyarországi és a kitelepített németek kapcsolatai és állambiztonsági ellenőrzésük az 1960-as években. In: Eiler Ferenc – Tóth Ágnes (szerk.): A magyarországi németek elmúlt 100 éve: Nemzetiségpolitika és helyi közösségek. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum Kiadó, 2020. 247-271. p.

¹³ Tóth 2016 52. p.

¹⁴ Föglein Gizella: Etnicum és educatio, A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása 1945-1985. Budapest, Napvilág Kiadó, 2006. 92. p.

¹⁵ Füzes Miklós: Az alsó- és középfokú nemzetiségi oktatás története Délkelet-Dunántúlon 1945-1985. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1990. 36-37. p.

¹⁶ Tóth Ágnes: Nemzetiségi oktatás Magyarországon az 1950-es évek második felében. In: Századok, 2014/6. 1402-1405. p.

¹⁷ Seewann, 2012, 383. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: A Feies Leben című magyarországi németek számára kiadott havilap első száma 1954-ből. Forrás: Arcanum. Letöltés ideje: 2024. március 14.

A cikkekben feltüntetett állítások a szerző saját véleményét képezik.

A blogon megjelent művek utánközlése csak a szerző és a szerkesztőbizottság engedélyével lehetséges. Ennek megszegése jogi felelősségrevonást eredményez.

Erre, a blogon megjelent írásra a következőképp lehet hivatkozni:

Frey Dóra: Miért kellett amnesztia a sváboknak? In: **JOG.történet**. A HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja. 2024. március 18. mtajogtortenet.elte.hu/blog/frey-dora-amnesztia